

Университетът: никой не знае защо

(противоречива заявка за дебат по проблемите на висшето образование)

Студентски филологически семинар "Малка носовка"

*Йордан Люцканов, Васил Видински, Еньо Стоянов, Лидия Динкова,
Петя Абрашева, Дарин Тенев, Георги Илиев, Галина Георгиева*

Дискусионна философска група "Проектория"

Юнуз М. Юнуз, Надя Енева, Ясен Праматаров, Яна Иванова

"Университетът: никой не знае защо"

[публикация във вестник "Култура"]

8. 12. 2000 г.

Малка носовка и Проектория

I. Университетът е история

Доколкото Университетът е *институция*, той е зависим от обществото, което го поддържа, което задава параметрите на неговата полезност, което му вменява критерии за неговата продуктивност, т. е. оценява неговата работа.

Нека припомним историята на установяването на Университета в България. То не се е случило без остри дебати, не е било нещо ясно от само себе си. Поради това, че като основна функция на университетското образование се възприемала подготовката на компетентни кадри за държавната администрация, се оформили два основни лагера. Едните настоявали: българският университет е излишен, тъй като кадровия ресурс може да бъде осигуряван както и до този момент (годините непосредствено след Освобождението) – т. е. бъдещите чиновници да получават образованието си в чужбина. Наложила се обаче другата тенденция - националната – естествено поради актуалните по онова време аргументи, работещи в посока гарантиране на националното самочувствие във всички сфери (българските чиновници – от Български Университет) (по Александър Кьосев - вж. Библиографията). Така е било тогава. Явно е – настъпили са промени – както по отношение на Университета, така и в обществото. Въпросът, който ще се опитаме да си зададем, се отнася до това как именно присъстват днес Университетът и Образованието в обществото.

II. Университетът възпроизвежда традиция и произвежда чиновници

В плана на това питане се натрапват две наблюдения – от една страна, Университетът присъства институционално в обществото, редом с останалите институции, и продължава да произвежда чиновници (включително и за собственото си администриране). От друга страна, Университетът сякаш не присъства по друг начин в публичността, освен като инертността на една унаследена, спусната ни от традицията даденост. Нека се спрем за кратко върху първото, преди да преминем към сякаш по-важното - второ.

Да, Университетът произвежда чиновници, т. е. изпълнява общественополезни функции, целесъобразен е. Но именно тук започва да се откроява следната разколебаваща институционалния му статут (неговата целесъобразност) тенденция – все повече хора избират да се образуват в чужбина и общественият консенсус ги привилегирова пред онези, получили образованието си тук. Ефективността на чужбинската система ни задължава да я имитираме. (Повтаряме – става дума за тенденция).

Така поставен, проблемът не е само университетски. В това отношение държавната администрация е отговорна пред себе си и пред поддържащото я общество да изясни как именно стои спрямо собствения си ресурс.

III. Университетът е в опасност

1. Доколкото идеологемата, утвърдила се непосредствено след Освобождението (необходимостта от Университета) вече не работи, статутът Му се нуждае от *предефиниране*. В противен случай може спокойно да потъне в графата на онези институции, от които с лекота можем да се лишим – едно перо по-малко в държавния бюджет!

2. Но Университетската институция е заплашена и по един друг, много по-важен за нас, участващите в нейните структури, начин. Висшето образование е в състояние на реформа. Това ще рече, че Държавата предефинира статута на Университета.

Но как се прави това, с какви цели? Има, разбира се, един вече до болка автоматизирал се отговор – “европейски изисквания”. Доколкото това предполага един формален преход от един вид администриране към друг (прочутата университетска автономия) и от едни образователни отношения към други (тук критерии са задължителност/свободна избираемост, кредитни системи) той по-скоро представлява просто преразпределение на наличното, едно преструктуриране. А това преструктуриране по никакъв начин не гарантира собствената си целесъобразност, единствено формална адекватност, спрямо споменатите по-горе изисквания.

Тези изисквания, доколкото претендират за смисленост, би трябвало да се осъществяват в посока осигуряване конкурентноспособност на Българския Университет. Това обикновено се пропуска в дебатите по реформата – доколко Университетът е способен да оцелее в свръхконкурентните условия на европейския интелектуален пазар?

IV. Университетът си говори сам

Ректорът на "Св. Климент Охридски" държи да представи визията си за реформата именно като средство, улесняващо привличането на българите-студенти, учещи в чужбина, обратно в Българския Университет. Тази визия е проблематична в много отношения – и единствената, прозвучала в някакво публично пространство.

Как тя може да бъде оспорвана тук няма нужда да се спираме. Нека по-добре се взрем в тази публичност, в която прозвучава възгледът на проф. Боян Биолчев. Това е една локална, местна публичност – публичността, осигурена от Университета за самия Университет. *Университетът, с оглед на публичното му присъствие, е свит до собствените му граници.*

Тъжно е, но няма широк обществен дебат за висшето образование в България.

Някой би могъл да запита за какво въобще е необходим такъв дебат. Въпросът би бил по-разбираем и не толкова податлив на спекулации, ако се преформулира като въпрос "на кого е необходим?". Очевидно това обсъждане е необходимо тъкмо на Университета. Той се нуждае от оправдание за своето съществуване. Той трябва да намери начини да се заяви пред обществото, което го поддържа, трябва да го убеди в собствената си легитимност като една необходима институция. В противен случай, той все повече рискува да се утвърди в обществените нагласи като анахронизъм, като изпразнена от каквато и да било функционалност фасада.

Липсата на широк обществен дебат, липсата на какъвто и да било обществен интерес към състоянието на Университета е симптом именно в тази насока. За да преодолее проблема, Университетът е длъжен непрекъснато да рискува себе си в дискусия, в една широка публичност, да търси аргументи срещу собствената си

излишност, да гради публичното лице на социалната си функционалност. Ако не поеме този риск, Университетът рискува това общество напълно да го отпише от своите структури. Не защото образованието е станало излишно – напротив, то е безкрайно необходимо за обществото. Въпросът е това, че обществото спокойно може да реши да си го потърси другаде.

V. Университетът - европейски

Университетът бил "академичен парник" и не бил ориентиран към професионалната прагматика. По-лошо е: той е парник на академизма. Забелязваме, че тукашният "академизъм" е вехт и освен това е ненужен, какъвто и да беше.

Романтичката филология и европоцентричното мислене намериха брачен приют в университетската Славянска филология. И остава сега учащите-питомци да разумеят, че Ялта е разделила (и ще разделя) Европа и да не знаят, че Руско-турската война от 1877-78г. има и Кавказки (по-точно Арменски) фронт, освен Балканския.

Колко души в София владеят говоримо или четимо грузински? Сигурно, колкото и делфински. След петилетка очакваме следното изказване пред студенти:

- Вавилон не е троп в заглавие на книга, а място до Багдад..., а за Кападокия, чували ли сте?

Ние имаме един път - европейският, имаме световни тенденции - глобализацията. И една цел - да бъдем успешни. Това ли е наистина единственият избор? Какво означава тогава многообразие, плурализъм?

VI. Нравствената безотговорност срещу апатичните студенти

Но не само академично-преподавателско и европоцентрично е Университетското пространство. Защото то извежда наяве и интериоризираните представи на пребиваващите в него. Студентството е онази общност, която носи представите за самия Университет - вътре и извън него. Общност, която може би дава живот и е причина за съществуване на Университета като Институция (научна, социална, образователна).

Но от друга страна тъкмо студентството прехожда и преминава през

Университета. Едно такова текучество, една такава мигновеница (като НАТО в Югославия): - и петте години следване - ето ги отлетели - без да си научил, без да си запомнил, без почва под краката. Не просто за професионален праксис говорим, ей богу, необразован си - колкото за източния халиф, толкова и за патриарха.

Дали следната ситуация е проблем...: При назначаване на работа или тържествени моменти (хабилитация и пр.) какво изповядват преподавателите? Вярва в Бог? Националния дух? Мъдростта? Във високата цел(еположеност) на научното познание или просвещението? В професионализма? Цехов интерес?

Може би всеки има лични и различни причини - и не е ли това от своя страна реален проблем за институционализма?

Чии ученици сме и кой ни е Учител? Какво да кажем - Закрийте тая Алма матер или разформирайте по-"духовните" факултети.

Академизмът ни произвежда институционална, корпоративна и персонална безотговорност. Може би курсове по начална университетска педагогика са необходими за преподавателите, водещи лекции и упражнения... Но мярката би била недостатъчна и еднопосочна: Каймакът на гимназиите заема местата в наистина елитната Английска филология и отказва (каймакът) - о, не да чете!, а дори да вписва като библиографско сведение руска теория. Сигурно от ялтенски съображения. Това са студентите - това сме самите ние?

Отново: важно е, необходимо е Университетът да мисли обучаемите като активна част от своята структура и система, а още по-важно е как тази рефлексия се наслаждава в съзнанието на учащите се и как се сбъдват очакванията им. Вярно, че тази представа и това очакване са свързани повече със субективно, лично мнение, но в крайна сметка тъкмо това лично мнение изхожда от и навлиза във правата, които му дава именно присъствието в Университета.

Нали за интеграция говорим - и за демокрация говорим? И забравихме за думата и състоянието плурализъм. Началото на 90-те години сякаш отмина и не е било.

Университетът възприема студентите като множественост, по принципа, според който многообразието изгражда единен облик. Обезличаването обаче е неизбежно, защото то компенсира в известна степен усложнените отношения

между отделните структури в институцията. Изискването за ангажираност тогава веднага отпада, а това демотивира и поражда безразличие у студентите.

С други думи: студентът съществува не като присъствие, а като фигура на очакването – уж граничен, пожелан субект. Именно заради това той е и потенциата на обществото.

А тъкмо защото висшето образование е едно вечно отлагане, то поради тази причина студентът е някакъв вид отложен човек. И Университетът е престанал да мисли студентите като субекти, въпреки своята интеграционната функция - произвеждане на професионалисти.

Накрая да кажем, че комуникативното пространство на висшето ни заведение е "нютонново" пространство на отношения, опосредени (опосредствани) от учтивост и договорност и в него се предлага нравствено-безотговорна наука и образование¹.

VII. Университетът има оправдание

Къде обаче да се проведе целият този Университетски дебат, има ли друго комуникативно пространство? Разбира се, въпросът за липсващата ефективна публичност за статута на Университета може да се мисли като функция на липсата на гражданско общество в България. Това обаче поставя проблемът по нов, още по-травматизиращ начин. Ако няма гражданско общество, какво ще се случи с Българския Университет като институция на това общество, когато България бъде, не дай си Боже, “приета в Европа”, където се предполага, че гражданско общество има.

Странен парадокс: положението, в което попада една недействаща институция на едно недействително гражданско общество, когато попадне в едно действително гражданско общество, е положение на неудържимост – неефективността следва да бъде премахната. Гражданското общество се саморегулира – то не може да носи мъртвия товар на една празна, нефункционална фасада. То постига тази саморегулативност и с помощта на организиращите го пазарни отношения – Българският Университет, да повторим, трябва да е конкурентноспособен, за да удържи на този напор. Така че проблемът пак остава –

ако в България няма гражданско общество, Университетът трябва да се заеме с изграждането му – както и всяка друга институция. Иначе той не би могъл да изобрети себе си отново така, че да си осигури място в новата ситуация.

Нека повторно се опитаем да опишем положението – държавната администрация привидно се опитва да предефинира отношението си към подопечната ѝ институция – Университета – налагайки му формална реформа. От своя страна Университетът, подложен на този натиск, реагира произволно и хаотично, опитвайки да съхрани неяснения (а сякаш и неяснимия) си статут. Тази ситуация дава храна на интуициите, че Университетът върви към неизбежната си гибел. *Това, което твърдим е, че привиждаме възможност за решение на проблема с Университета именно в това тази гибел да не се мисли като неизбежна, и проблемът да се положи в публичността тъкмо като проблем.*

VIII. Университетът е дипломата на студента

Както споменахме, обучението в Университета е една *временна*, нетрайна социална роля, то е отрязък от време, в който един индивид бива обработен целево от институцията Университет, така че той се оказва качествено изменен при излиза си от тази идентичност – той става образован специалист.

По същество студентите са тъкмо онзи елемент, чрез който Университетът отчита позитивна продукция и се представя пред обществото. Студентството е тъкмо онова, чрез което Университетът надхвърля своите институционални рамки, чрез което присъства и се легитимира пред поддържащото го общество. Въпреки нетрайния си статут на студенти, индивидите, конститутиращи студентството, щом се дипломират придобиват една трайна и неотменима характеристика – на дипломирани се именно от този или онзи Университет², т. е. винаги може да се позове на получена специализирана подготовка.

Така дипломата е основният документ, легитимиращ Университета.

IX. Университетът като хаос и досада

Какво да кажем конкретно за качеството на образованието.

За да стане по-достойно едно образование не е достатъчно да се сменя

образователната система или да се осъществява лелеяната евроинтеграция - както заявява например Министерството. Или да се увеличават заплатите - както желаят преподавателите. Или да се преподава актуална и адекватна на съвременната действителност информация - както изискват студентите.

Защото: А) качествено образование може да има във *всяка* работеща система (пък била тя и "неевропейска", друга или вражеска).

Обикновено мотивите за промените *във* дадена система са по-скоро професионални, докато при смяна на една система *със* друга са социално-политически.

Б) Качествено преподаване може да има и днес, въпреки ниските заплати.

В) Ясно, че не просто информацията или принадлежността към определена школа определя достойнствата на едно преподаване (въпреки че за определени специалности актуалността на данните е с изключително значение).

Нека обаче споменем един различен недостатък, който няма общо с административните ни недомислици, и който влияе осезаемо върху качеството.

В нашата образователна система има добре разпределена Досада:

Досада на преподавателите от загубените, инфантилни студенти, които видимо и принципно са незаинтересовани.

Досада на студентите от техните социално остарели и изкуфели преподаватели.

Взаимна Досада между преподавателите, видима покрай научните конференции, на които рядко някой някого слуша.

И най-стряскащото: Досадата, с която лекторите често се отнасят към *своето* преподаване, към *своя* собствен предмет и скуката, която ги е налегнала докато преподават.

Критериите за качествено образование, които имат кандидат-студентите се разколебават пред едно вече наложило се отношение, пренебрегващо отделния човек, а уж имащо за цел точно него. Той се превръща просто в средство (държавна поръчка) за утвърждаване на една безперспективност. Образоваността се оказва изтласкана назад сред ценностите на студента.

Да, студентството е мудро и инертно и с това то подражава на академичната

общност.

Да кажем още нещо за качеството:

Образованието съществува като система благодарение на идеята за приемственост - във всяка своя част и на всяко свое ниво. Ето защо можем да се запитаме каква е разликата и каква е приликата между средното и висшето образование?

Първо - висшето образование възприема от средното дистанцията между учителя и ученика. И второ - възпроизвежда неангажираността на преподавателя към студентите извън фиксирания по часове учебен процес. Докато за средното образование това е обяснимо с голямото натоварване на учителя, то за Университета особено извинение няма. Социалните резултати от неангажираността на институцията към студентите нанася повече щети, отколкото допринася ползи на обществото. Тъй като Университетът едва ли може да си позволи да присъства като вреден, той е длъжен да проявява загриженост и отговорност към своите студенти, защото това ще бъде грижа за самия него. Грижи ли се Българският Университет за своите студенти? Ангажира ли се с тях? Ангажира ли ги със себе си? Ако не го прави, тогава той няма право да очаква каквото и да било разбиране, каквато и да било подкрепа за претенциите, които издига. Университетът сам си нанася най-тежкия удар и сам понася вината за проблемите си.

С това не критикуваме естествената йерархична структура в Университета, а искаме да обърнем внимание и на явлението, което можем да назовем - затворена академична общност³. Любопитно е, че дори имаше предложение за "Тоалетни за хабилитирани лица"...

Наистина, студентите нямат място в академичните среди, но все пак, както казахме, те са основни участници в системата - необходимо е да се поддържат някакви колективни научни и образователни отношения. Тъжното и парадоксалното е, че затворената общност не би могла да реши своите собствени проблеми (нито пък създава усещане за Институция).

А какви са разликите между Университета и училището? Най-забележимата е, че във Висшето учебно заведение самото обучение е твърде несериозно. *Липсва контрол върху студентите, липсва принудата и постоянни изисквания към тях.*

Ето защо тъкмо ученето и обучението минават на втори план и някак между другото. А тъкмо това създава усещането за апатия и инертност.

И така Университетът възпроизвежда негъвкавата затворена структура на училището и отхвърля успешната и изискваща усилия от учащия се среднообразователна система. А би трябвало да е тъкмо обратното - да възпроизведе системата, и да отхвърли структурата на средното образование.

А защо преподавателите трябва да носят такава отговорност за проблемите, за които говорим. *Нали тъкмо студентството е носител на новата неграмотност?*

Фактът е: на преподавателите се заплаща от държавата (макар и ниско) да извършват определена дейност, докато студентите плащат, за да бъдат свидетели на това преподаване. Щом има неравнопоставеност, йерархия - нека тя наистина да функционира.

Х. Университетът е непълнолетен

"Непълнолетието е неспособността да си служим със своя разсъдък без ръководството на друг." (по Имануел Кант - вж. Библиографията).

Нерешимостта на Университета да излезе от своето непълнолетие е покана към някоя по-отговорна и висша инстанция да упражни върху него надзор (като настойник). Ролята на тази инстанция е да даде предписания и формули ("единни държавни изисквания", "кредитна система", "европейски стандарти" и пр.), които се обективират в решения (разбирай: изпълнения). После решенията биват доведени до знанието на съответните по-низши нива и така все по-надолу.

Обсъжданията и срещите, странно наистина, се провеждат все след взимането на решенията. И май за бъдещето не се дебатира, а то просто се съобщава - като блага вест.

Всяко ниво от йерархията (с изключение на първото и последното) е едновременно настойник спрямо по-низшето и непълнолетен спрямо висшестоящото. Естествено най-низшето е просто и само непълнолетно - "така удобно е да си непълнолетен".

С този текст, ние (непълнолетните) заставаме пред вас открити за разговор и готови да отговоряме. Склонни сме да напуснем удобното ни пребиваване в

мълчание и съгласие и да се възползваме от свободата, за да си "служим обществено (публично) със своя разум".

Под обществена (публична) употреба на разума, Кант разбира, разум, който се проявява пред цялото общество.

Това значи: да се правят чрез писания обществено (публично) "забележки върху недостатъците на установения ред, макар този ред все още да е в сила и то дотогава, докато вникването в естеството на тези неща стигне обществено (публично) така далече и докаже правотата си, че когато се обединят техните гласове (макар и не на всички) да може да се направят пред властта предложения, за да вземе тя под закрила онези общини, които според своите понятия и по-добро разбиране биха се обединили... без все пак да пречат на онези, които биха искали още да си останат при старото положение."

Имануел Кант си е Кант - бихме могли да го разпознаем. Той разбира се е пълнолетен, а ние като незрели употребихме за момент и неговия разум, за да може не просто да се съгласим, а да помислим над твърдението. Не за правотата му, а върху адекватността и приложимостта. Защото авторитетите са безброй, а може би по-необходими са тъкмо авторите, а не авторитетите?

***

Нуждата от паметна записка или послесловие за този текст не е много очевидна. Ние обаче сме хора и с обяснителна нагласа. Освен това понякога сме претенциозни (което е част от непълнолетието) - претенциозни, защото виждаме смисъл в осмислянето на собствените ситуации и в отрефлектирането им и държим да ги споделим наяве.

Може би говоренето върху студентското разбиране за Университета е просто означаване на датата осми декември. Ала все пак ние провокираме това да бъдем потърсени. Възможно е, прочее, да звучим малко самоуверено. Нека ни бъде простено, ако изглежда нагло. *Това всъщност е само едно безпокойство, причинено от нашата ангажираност с университетската проблематика.*

(Повече за опитите ни ще намерите на www.nosovka.search.bg и www.projectoria.search.bg.)

Правим всичко това, защото смятаме, че Университетът е (би трябвало да бъде) значима социална институция, призвана от традицията и от същността на човешките отношения да опази свободата. Свободата, в която се случва диалогът на научаването, преподаването и всяко възможно осмисляне.

Ето този диалог е нашата цел, а в момента той не се реализира по най-добрия начин. Но дори и да се случваше, призив за него не би бил излишен. Нали всеки диалог в същността си е едно призоваване, което зове откритостта на другия. И ако стане така, че този текст бъде "открит" и се отвърне на призива му, може би ще се появи и неговото място.

Бележки:

1. Тъкмо за нецивилизационен избор, за ориент-иране във висшето образование би следвало да става дума.

2. При наличието на единни държавни изисквания за всички университети в страната се губи различието помежду им, което впрочем ни мотивира да изписваме Университет с главна буква – в България има само един университет, разпръснат в различни филиали, отличаващи се само по степен на относителна самостоятелност.

3. Затова и обръщението "колега" оставено от традицията и отправяно към студентите звучи иронично, всъщност нелепо. Това обръщение би трябвало да е транзитивно - всеки, който го отправи към друг би могъл да очаква същото отправяне към себе си. Но нали би било смешно да назовем професора си "колега"! Не се сещаме за друго място, в което това обръщение да е еднопосочно; и от тук то става и иронично.

Библиография:

Бояджиева, Пепка - "*Университет и общество*", София, 1998

"*Измерения на университетската идея*" - съставител Пепка Бояджиева, София, 1995

Кант, Имануел - "*Избрани произведения 1755-1770*", София, 1998 - "Отговор на въпроса: Що е просвещение?"

Къосев, Александър - "*Университетът между фактите и нормите*", в-к "Култура", бр. 19, 19 май 2000